

Яланська С. П. Психологічні засоби розвитку творчості у підготовці сучасного педагога / С. П. Яланська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2014.– Вип. 42. – Ч. 3 – С. 266–273 Психологія.

УДК: 378.22.015.311 : 159.9

Яланська С.П.

Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

Психологічні засоби розвитку творчості у підготовці сучасного педагога

Анотація. Сучасна освіта обумовлює потребу в творчих, компетентних учителях здатних до творчості, самоактуалізації, розкриття і розширення своїх можливостей, фахівцях що володіють умінням створювати освітнє середовище для інноваційного навчання та розвитку творчості учнів. Виникає необхідність розвитку в майбутнього вчителя творчої компетентності як важливої умови його успішної творчої професійної діяльності. Проблема розвитку творчої особистості є ключовою в нормативних документах у галузі розвитку національної вищої освіти, зокрема, Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, та ін. Тому розкриття психологічного змісту розвитку творчості, структури та засобів розвитку творчої компетентності майбутніх учителів актуальною проблемою педагогічної та вікової психології.

Ключові слова: творчість, творча компетентність, педагог, майбутній учитель, програма розвитку творчої компетентності.

Аннотация. Современное образование обуславливает потребность в творческих, компетентных учителях, которые способны к творчеству, самоактуализации, раскрытия и расширения своих возможностей, владеют умением создания образовательной среды для инновационной учебы и развития творчества учеников. Возникает необходимость развития у будущего учителя творческой компетентности как важного условия его успешной профессиональной деятельности. Проблема развития творческой личности является ключевой в нормативных документах в отрасли развития национального высшего образования, в частности, Национальной доктрине развития образования Украины в ХХІ веке, и др. Именно поэтому раскрытие психологического содержания развития творчества, структуры и средств развития творческой компетентности будущих учителей становится крайне актуальной проблемой педагогической и возрастной психологии.

Ключевые слова: творчество, творческая компетентность, педагог, будущий учитель, программа развития творческой компетентности.

Annotation. Modern Education makes the need for creative, competent teacher capable of creativity, of self- disclosure and expanding their opportunities for

specialists who possess the ability to create innovative learning environments for learning and creativity of students. There is a need for the development of future teacher of creative competence as an important condition for its successful creative profession. The problem of the creative personality is the key to the regulations in the field of national higher education, including the National Doctrine of Education of Ukraine in the twentieth century, and so on. Therefore, disclosure of the psychological content of work, the structure and means of creative competence of teachers teaching the actual problem and developmental psychology.

Key words: art, artistic competence, teacher, teacher of the future program of artistic competence.

Вступ.

У сучасних умовах на перший план постає розвиток творчості особистості педагога, його фахового, наукового потенціалу. Зокрема, Національна доктрина розвитку освіти в Україні передбачає підготовку активних людей, здатних розв'язувати різноманітні проблеми, діяти в нестандартних ситуаціях, творчо мислити і самостійно приймати рішення. Головною метою української системи освіти є створення навчально-виховного середовища, що забезпечує специфічні психолого-педагогічні засоби, які сприяють формуванню у майбутнього фахівця здібностей, мотивів, знань та вмінь для творчої самореалізації.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у психологічному аналізі проблеми розвитку творчості у підготовці педагогів, розкритті розробленої нами програми розвитку творчої компетентності особистості, на основі визначених психологічних та педагогічних засобів.

Виклад основного матеріалу статті.

Вивченню проблеми розвитку творчої особистості майбутніх учителів сприяють: розгляд психологічних аспектів гуманізації освіти (Г.О. Балл) [1]; етапи розвитку творчості (В.В. Клименко) [2]; генетико-моделюючий метод вивчення цілісної особистості, яка саморозвивається (С.Д. Максименко) [3]; теоретична модель творчої особистості (В.О. Моляко) [4]; розвиток здібностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості (О.Л. Музика) [5];

аналіз соціально-психологічних чинників розуміння та інтерпретації особистого досвіду (Н.В. [Чепелева](#)) [6]; використання теоретичної моделі та завдань підготовки творчого вчителя (С.О. Сисоєва) [7] та ін.

Вища освіта сьогодні має бути зорієнтована, насамперед, не на кількісні, а на якісні зміни в особистості майбутнього педагога, котрі повинні забезпечуватися відповідними умовами. Одним із важливих моментів розкриття сутності розвитку творчості людини є розуміння тих законів, за якими відбувається розвиток, розуміння рушійних сил розвитку, джерел, закономірностей та його етапів, можливостей прискорення процесу розвитку тощо.

Вважаємо, що розвиток творчості буде тим успішнішим, чим більш свідомо буде зорієнтований процес навчання на актуалізацію творчого потенціалу студента, на формування в нього рис, що забезпечують його повноцінну реалізацію в подальшій професійній діяльності.

Під творчою компетентністю майбутнього вчителя, ми розуміємо найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно. Структура розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя базується на основних структурних компонентах професійної компетентності: особистісно-розвивальному; діяльнісно-розвивальному; комунікативному; фаховому; опануванні досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності є ціннісно-педагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, інформаційна компетенції, вербально-комунікативна, вербально-когнітивна, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення.

Проблему розвитку творчого потенціалу особистості розкриває С. Медника, який вважає, що у творчому процесі присутні як конвергентна, так і дивергентна складові. На його думку, чим із більш віддалених областей узяті елементи проблеми, тим більш креативним є процес її рішення. Тим самим дивергенція замінюється актуалізацією віддалених зон значенневого простору.

Дослідник вважає, що суть творчості в спроможності переборювати стереотипи на кінцевому етапі розумового синтезу, у широті поля асоціацій. Процес дивергентного мислення уявно відбувається так: є проблема, і розумовий пошук відбувається ніби в різних напрямках семантичного простору, причому відштовхується від даної проблеми. Дивергентне мислення – це ніби периферичне мислення, мислення біля «проблеми». Конвергентне мислення погоджує всі елементи семантичного простору, що стосуються проблеми, воєдино, знаходить єдино правильну композицію цих елементів [8].

Науковий інтерес щодо розв'язання проблеми розвитку творчості майбутнього вчителя становить запропонована Р. Стернбергом і Д. Лавертом концепція креативності – так звана «теорія інвестування». Ці автори вважають креативними таких людей, які здатні «купувати ідеї за низькою ціною і продавати за високою». «Купувати за низькою ціною» – означає займатися невідомими, невизнаними або малопопулярними ідеями. Задача полягає в тому, щоб вірно оцінити потенціал їхнього розвитку і можливий попит. Творча людина всупереч опору середовища, нерозумінню і неприйняттю наполягає на визначених ідеях і «продає їх за високою ціною». Після досягнення ринкового успіху вона переходить до іншої непопулярної або нової ідеї [8].

Ми переконані, що науковою цінністю для розв'язання проблеми розвитку творчості особистості є концепція В.О. Моляко, за якою творчість розглядається як діяльність, котра сприяє створенню, відкриттю чогось раніше невідомого певній особистості (суб'єктові) [4].

Важливим для розуміння розвитку творчості вважаємо уявлення про структуру особистості за генетико-психологічною теорією С.Д. Максименка. Структура особистості, як наслідок онтогенезу, визнається вченим «об'єктивною реальністю, що втілює внутрішні особистісні процеси. Крім того, вона відображає логіку цих процесів і є підпорядкованою їм. Водночас, з погляду генетичної психології, вона є результатом цих процесів» [3].

Нами створено програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Метою програми є розвиток визначених показників розвитку творчої

компетентності майбутніх учителів. Завдання програми – це розвиток показників компонентів професійної компетентності: особистісно-розвивального; діяльнісно-розвивального; комунікативного; фахового; компоненту опанування досвіду.

Авторська програма передбачає створення спеціального навчально-виховного середовища у процесі підготовки вчителів у ВНЗ з наступними характеристиками: а) установка на особистісно-розвивальний компонент (ціннісно-педагогічна, мотиваційна компетенції); б) установка на діяльнісно-розвивальний компонент творчої компетентності (психолого-педагогічна, організаційна, методична компетенції); в) формування та розвиток педагогічного спілкування як творчого процесу на основі вербально-комунікативної, вербально-когнітивної компетенції; д) установка на фахове зростання на основі дидактичної, інформаційної компетенції, понятійного мислення; д) поглиблення опанування педагогічного досвіду (розвиток творчого мислення, компетенції самовдосконалення).

Важливою для ефективного впровадження програми є інтеграція психолого-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Організаційно-методичними умовами сприяння розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, які забезпечує програма, є:

- організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості;
- забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку;
- встановлення партнерського педагогічного спілкування;
- забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять.

Основні психологічні умови розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, передбачені програмою, включають: особливості структури педагогічної діяльності; саморегуляцію; педагогічну активність; готовність до професійної творчості.

Програма складається із п'яти блоків, спрямованих на розвиток готовності до адекватного і повного пізнання власних творчих можливостей. Важливою складовою кожного блоку авторської програми є комплекс тренінгових вправ, який передбачає забезпечення психологічних умов, що активізують творчу, пізнавальну діяльність студентів. Теми тренінгових вправ: «Мотивація самостійного творчого пошуку»; «Вольові зусилля та творча діяльність особистості»; «Банк ідей – я володію творчими здібностями»; «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя»; «Банк ідей – я хороший співрозмовник»; «Розвиток фахової підготовки вчителя»; «Поясни поняття»; «Розвиток творчого мислення»; «Банк ідей – я самовдосконалююся». Розглянемо зміст однієї з них.

Тренінгова вправа «Банк ідей – я володію творчими здібностями».

Мета: створити психологічні умови для розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, а саме, забезпечити відповідний рівень показників особистісно-розвивального компоненту.

Дайте відповіді на питання:

- 1) Як особисто Ви, як майбутній учитель, розумієте зміст поняття «творча компетентність»?
- 2) Як Ви вважаєте, чи достатньо часто вирішуєте творчі завдання у навчально-виховному процесі? Наведіть приклад.
- 3) Пригадайте педагогічну ситуацію, в якій Ви найбільш вдало творчо розв'язали завдання? Чому так сталося?
- 4) Пригадайте педагогічну ситуацію, в якій була найбільш невдала спроба творчо вирішити завдання?
- 5) Що розвиває Вашу педагогічну творчість?
- 6) Що заважає Вам творчо мислити?
- 7) Чи можете Ви творчо мислити під примусом?
- 8) Ви творчо компетентна особистість? Якщо так, то чому?
- 9) Чи вважаєте Ви себе психологічно готовими до творчої педагогічної діяльності?

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгу щодо особистих очікувань [8, с. 193].

Із метою підготовки майбутніх учителів до творчої діяльності та перевірки ефективності розробленої нами програми розвитку їх творчої компетентності було організовано та проведено формувальний експеримент.

Підготовка до проведення експерименту передбачала:

1) Аналіз психолого-педагогічних досліджень, що базуються на провідних концепціях розвитку творчості майбутніх учителів і є методологічною основою наукового дослідження.

2) Розроблення системи психолого-педагогічних засобів для майбутніх учителів. Зокрема, до курсів «Загальна цитологія та гістологія. Цитологія», «Фізіологія рослин», «Генетична інженерія», «Еволюційне вчення» та спецкурсу для магістрів «Біологічні явища».

3) Ознайомлення викладачів та майбутніх учителів з особливостями впровадження у навчальний процес авторської програми розвитку творчої компетентності.

4) Анкетування викладачів (24 особи), майбутніх учителів (368 осіб) із питань психологічних особливостей, тенденцій та проблем розвитку творчої компетентності особистості.

5) Анкетування вчителів Полтавщини з питань проблеми розвитку творчої компетентності студентів та школярів у навчально-виховному процесі.

6) Вибір вищих навчальних закладів для перевірки рівня професійної компетентності майбутніх учителів.

7) Вибір експериментальної та контрольної груп.

8) Проведення констатувального зрізу.

9) Апробацію змісту програми на конференціях, семінарах міжнародного, всеукраїнського, регіонального рівнів.

10) Апробацію програми у наукових працях (при підготовці курсових, дипломних, магістерських робіт) зі студентами Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Із метою об'єктивності перевірки ефективності використання програми розвитку творчої компетентності майбутніх учителів обрано студентів експериментальної групи з різних вищих навчальних закладів (експериментальна група складалася з 203, а контрольна – із 165 майбутніх учителів біології).

Формувальний експеримент виконувався на базі: Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського; загальноосвітніх навчальних закладів м. Полтави: ЗОШ I-III ступенів № 7 імені Т.Г. Шевченка, ЗОШ I-III ступенів №38; Полтавської області: Ромоданівської ЗОШ I-III ступенів; Водянобалківської ЗОШ I-III ступенів; Диканської гімназії № 1 імені М.В. Гоголя. Всього дослідженням було охоплено 368 студентів, 146 учителів, 24 викладачі, 467 учнів.

Формувальний експеримент передбачав:

1) розвиток особистісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутнього вчителя. Для забезпечення розвитку ціннісно-орієнтаційної та мотиваційної компетенцій викладач, в залежності від педагогічної ситуації, використовував вправу «Мотивація самостійного творчого пошуку», ділову гру «Я та мої професійні цінності», та дидактичне завдання «Креативний репортер»;

2) розвиток діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутнього вчителя. Для забезпечення розвитку психолого-педагогічної, організаційної, методичної компетенцій викладач, у залежності від педагогічної ситуації, використовував вправу «Вольові зусилля та творча діяльність особистості», вправу «Банк ідей – я володію творчими здібностями» та дидактичне завдання «Творчі припущення»;

3) розвиток комунікативного компонента професійної компетентності майбутніх учителів. Забезпечення розвитку вербально-комунікативної, вербально-когнітивної компетенцій. Викладач використовував вправу «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя», вправу «Банк ідей – я хороший співрозмовник» та дидактичне завдання «Креативний репортер». Студенти повинні формулювати питання своїм колегам з теми, що розглядається, висловлювати максимальну кількість ідей;

4) розвиток фахового компонента професійної компетентності. Забезпечення розвитку дидактичної, інформаційної компетенції, понятійного мислення здійснювалося завдяки використанню вправи «Розвиток фахової підготовки», вправи «Поясни поняття», рубрики «Чи знаєте, Ви, що...?»;

5) розвиток компоненту професійної компетентності опанування досвіду, що включав забезпечення творчого мислення, компетенції самовдосконалення студентів. Викладач використовував ділову гру «Розвиток творчого мислення», вправу «Банк ідей – я самовдосконалююся», дидактичне завдання «Текст для творчого аналізу».

У кінці формувального експерименту було здійснено контрольний зріз, на основі якого визначено розподіл студентів експериментальної та контрольної груп за рівнями розвитку професійної компетентності.

Результати дослідження підтверджені на основі використання факторного дисперсійного аналізу. Бралася контрольна та експериментальна групи, які підлягали нормальному розподілу за ознакою досягнення творчої компетентності. На експериментальну групу діяв фактор F (програма розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя), який умовно мав два рівні (дві складові): F₁ (сукупність психологічних засобів); F₂ (сукупність педагогічних засобів).

Одержані значення стосовно критеріїв розвитку творчої компетентності майбутніх учителів ще раз підтверджують ефективність запропонованої концептуальної моделі розвитку творчої компетентності майбутніх учителів (табл. 1).

Таблиця 1

**Ефективність упровадження програми
розвитку творчої компетентності майбутніх учителів**

Рівні розвитку професійної компетентності	Критерії досягнення творчої компетентності									
	самостійність		мобільність у використанні інноваційних технологій		комунікативність		результативність		готовність до творчості	
	оцінка R _k (%)	оцінка R _e (%)	оцінка R _k (%)	оцінка R _e (%)	оцінка R _k (%)	оцінка R _e (%)	оцінка R _k (%)	оцінка R _e (%)	оцінка R _k (%)	оцінка R _e (%)
високий (творча компетентність)	7,0	50,5	9,0	70,0	13,0	72,0	18,8	47,5	16,7	52,6
середній	80,0	48,5	65,0	29,0	75,0	28,0	68,5	52,5	55,6	46,9
низький	13,0	1,0	26,0	1,0	12,0	0	12,7	0	27,7	0,5

Дані табл. 1 свідчать про існування чітко окресленої тенденції до зростання рівня розвитку творчої компетентності студентів за визначеними критеріями. Аналіз результатів упровадження програми розвитку творчої компетентності в умовах ВНЗ та ЗНЗ довів її ефективність.

Висновки.

Таким чином, отримані результати експериментальної роботи підтвердили можливість сприяння розвитку творчості студентів в умовах навчально-виховного процесу Обґрунтовано можливості якісної підготовки студентів, які полягають у створенні навчально-виховного середовища, що забезпечує специфічні психологічні засоби, які сприяють формуванню у майбутнього фахівця здібностей, мотивів, знань та вмінь для розвитку творчої компетентності.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Воно може бути продовжене у напрямку пошуку, розробки програми розвитку творчої компетентності вчителів-початківців та вчителів-

ветеранів; удосконалення шляхів, методів оптимізації розвитку творчої компетентності педагогів.

Література:

- 1) Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти : кн. для вчителя / Г. О. Балл. – К. ; Рівне, 1996. – 128 с.
- 2) Клименко В. В. Етапи розвитку творчості / В. В. Клименко // Психологічна газета. – 2007. – № 2. – С. 24–29.
- 3) Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
- 4) Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. – № 6. – С. 2–9.
- 5) [Музика О. Л.](#) Розвиток здібностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості / О. Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості. Збірник наукових праць [Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України](#) / За ред. В.О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. – Т.12, вип. 2. – С.142-148.
- 6) Сисоєва С. О. До проблеми організації творчої навчальної діяльності учнів / С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2001. – № 8. – С. 2–8.
- 7) Чепелева Н. В. Діалог як механізм творчості / Н. В. Чепелева // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 4–10.
- 8) Яланська С. П. Психологічні засади розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін: теорія і практика : [монографія] / С. П. Яланська ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка – Полтава, 2010. – 374 с.

References:

- 1) Ball H. O. Psykhologichni aspekty humanizatsiyi osvity : kn. dlya vchytelya / H. O. Ball. – K. ; Rivne, 1996. – 128 s.

- 2) Klymenko V. V. Etapy rozvytku tvorchosti / V. V. Klymenko // Psykholohichna hazeta. – 2007. – # 2. – S. 24–29.
- 3) Maksymenko S. D. Psykholohiya osobystosti / S. D. Maksymenko. – K. : Vyd-vo TOV «KMM», 2007. – 296 s.
- 4) Molyako V. O. Tvorchyy potentsial lyudyny yak psykholohichna problema / V. O. Molyako // Obdarovana dytyna. – 2005. – # 6. – S. 2–9.
- 5) Muzyka O. L. Rozvytok zdibnostey ta obdarovanosti v protsesi vikovoho rozvytku osobystosti / O. L. Muzyka // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Problemy psykholohiyi tvorchosti ta obdarovanosti. Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S.Kostyuka APN Ukrayiny / Za red. V.O. Molyako. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im.I.Franka, 2007. – T.12, vyp. 2. – S.142-148.
- 6) Sysoyeva S. O. Do problemy orhanizatsiyi tvorchoyi navchal'noyi diyal'nosti uchniv / S. O. Sysoyeva // Obdarovana dytyna. – 2001. – # 8. – S. 2–8.
- 7) Chepelyeva N. V. Dialoh yak mekhanizm tvorchosti / N. V. Chepelyeva // Obdarovana dytyna. – 2007. – # 7. – S. 4–10.
- 8) Yalans'ka S. P. Psykholohichni zasady rozvytku tvorchosti maybutnikh uchyteliv biolohichnykh dystsyplin: teoriya i praktyka : [monohrafiya] / S. P. Yalans'ka ; Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka – Poltava, 2010. – 374 s.